

ŚREDNIOWIECZNA LUBEKA - URBANISTYKA

W 1987 roku po raz pierwszy w Europie Północnej całe miasto zostało uznane przez UNESCO za światowe dziedzictwo kultury. Zabytkowe serce Lubeki znajduje się na wyspie i jest naznaczone siedmioma wieżami kościelnymi dominującymi nad jego niską zabudową. Ze względu na szczęśliwe ulokowanie na wybrzeżu - już z daleka można zobaczyć siedem wież gotyckich świątyń strzelających w niebo - od północy - św. Jakuba, Kościoła Mariackiego, św. Piotra, św. Idziego oraz dwie wieże katedry.

(Samo określenie "Miasto Siedmiu Wież" nie ma jednak rodowodu średniowiecznego, lecz pochodzi z czasów współczesnych. Na starszych sztychach widniało nawet nie siedem lecz osiem wież - ósma wieża należała do nieistniejącego dziś kościoła pw. św. Marii Magdaleny, zburzonego w 1818 r)

Teren wzniesiony, otoczony zbiegającymi się na północy korytami cieków wodnych i, zwłaszcza od wschodu, rozległymi moczarami, miał naturalne warunki obronne, w XII wieku (1158) okazał się więc idealnym terenem do założenia miasta. Przecinała go z północy na południe stara droga handlowa, biegnąca znad Bałtyku w głąb kraju. Równolegle do niej poprowadzono ulicę i wytyczono w najwyższym miejscu - zbliżony do prostokąta plac o wymiarach ok. 100 na 130/40 m., główny ośrodek kultowy, administracyjny i gospodarczy.

Przy jego północnej części, w samym sercu miasta i najwyższym punkcie starówki, stanął wspaniały kościół parafialny o dwóch wieżach dominujących w krajobrazie, u którego stóp - przy rynku - zbudowano, połączony z sukiennicami, ratusz spoczywający na arkadach, pod którymi wcześniej mieściły się kantory złotników i stała waga miejska. Kościół Mariacki (Marienkirche/St. Marien zu Lübeck), najwspanialszy kościół Lubeki - określany jest mianem perełki gotyku ceglanego, na której wzorowało się aż 70 innych kościołów w całym regionie nadbałtyckim. Kościół, zlokalizowany tuż obok ratusza i rynku, miał być symbolem potęgi kupieckiej wolnego miasta Lubeki.

Szczególne warunki miast hanzeatyckich pobrzeża Bałtyku i północno-wschodniej Europy wytworzyły wybitną skłonność do zestawiania budynków publicznych o określonej formie i funkcji tak, aby tworzyły wspólną kompozycję. W Lubece, a za jej przykładem, także w Stralsundzie, wzajemna więź głównego kościoła farnego i ratusza w przestrzeni rynkowej używała chyba najdoskonalszą formę. W miastach tych boczne ściany kościołów stały się istotnymi składnikami architektonicznego pejzażu miejskiego - w Lubece odgraniczają one północną pierzeję rynku i akcentują wieżową fasadą jego północno-zachodni narożnik.

Rynek otaczały liczne kramy rzemieślników i ciasna zabudowa domków budniczych(kupieckich), na pierwszym piętrze zamieszkałych. Tutejsze kamienice z jednolitymi wymiarami 25 na 100 stóp i charakterystycznymi, schodkowymi fasadami były chętnie wykorzystywane jako architektoniczne wzory w innych miastach Hanzy. Najstarszym tego typu domem jest kamienica z Apteką Lwa (*Löwen-Apotheke*) przy ul Dr.-Julius-Leber-Straße 13 (dawna Johannisstraße), której geneza sięga schyłku XIII stulecia.

Szczególne charakterystyczną cechą planu było połączenie centrum miasta z głównym portem nad Trave pięcioma równoległymi ulicami. Przy nich usadowili się kupcy lubeccy, uprawiający handel dalekosiężny. Tam też powstały spichlerze solne (Salzspeicher) na lewym brzegu rzeki Trave oraz słynna Brama Holsztyńska (Holstentor), będąca wizytówką miasta. W czasach średniowiecznych fortyfikacji, do miasta wprowadzały tylko cztery wieże działające jako bramy, z których Holstentor jest najbardziej znaną i imponującą. Czterokondygnacyjna brama składa się z dwóch wież (południowej: Südturm i północnej: Nordturm) wraz z łukowatym przejściem pomiędzy nimi. Zachodnia strona bramy, wychodząca na zewnątrz miasta nazywana jest stroną polną (niem. Feldseite), strona wschodnia od wewnątrz miasta to strona miejska (niem. Stadtseite). Patrząc od strony miasta obydwie wieże i przejście tworzą jedną całość. Oglądając bramę od strony zewnętrznej, widać jak wieże i blok bramy z przejściem wyraźnie odcinają się od siebie.

Z kolei Brama Zamkowa (niem. Burgtor), to północna brama wjazdowa do miasta Lubeki. Jej nazwa pochodzi od lubeckiego zamku (niem. Lübecker Burg), który w 1227 został przekształcony w klasztor (niem. Burgkloster) Dominikanów (z nieistniejącym już kościołem św. Marii Magdaleny)

W przeszłości północnego wjazdu do miasta strzegło umocnienie złożone z trzech bram.

Dzisiejsza Brama Zamkowa zamykała jedyne dojście lądowe od północy do *Großen Burgstraße* otwierającej drogę do centrum miasta. Ewentualna obrona tego strategicznego punktu wymagała odpowiednich fortyfikacji. Stąd też grube mury bramy i potężne umocnienia.

Lubeka rozwijała się bardzo szybko. Już na początku XIII wieku pierwszy port okazał się za mały, przedłużono więc go w kierunków północnym i południowym, prowadząc nowe ulice biegnące w kierunku nadbrzeża. Podobnie ukształtowano sieć ulic prowadzących ku Wakenitz, chociaż wschodnią część miasta zamieszkiwali głównie rzemieślnicy. Tam też, na uboczu wzniesiono Kościół św. Idziego, który jest najmniejszym ze średniowiecznych budynków sakralnych miasta. Wraz

z zabudowaniami poklasztornymi tworzy *Dzielnicę św. Idziego* (niem. *Aegidien-Viertel*). Obecna świątynia to trójnawowy kościół halowy o licznych kaplicach bocznych- typowa budowla północnoniemieckiej gotyckiej architektury ceglanej.

Dwie główne ulice w kierunku północ-południe obrosły kościołami i klasztorami. Na południe od Rynku wzniesiono kościół Św. Piotra z XIV i XV w. Przy placu Koberg - zachowanej w całości dzielnicy z końca XIII wieku, powstał pięcionawowy gmach szpitala Ducha Świętego((Heiligen-Geist-Hospital), naprzeciwko kościół Św. Jakuba oraz historyczna zabudowa między ulicami Glockengießerstraße i Aegidienstraße. W mieście zakładane były również zespoły klasztorne - Benedyktynów, Franciszkanów (z którego zachował się kościół Św. Katarzyny (ob. muzeum) oraz klasztor Augustianów z kościołem Św. Anny(których pozostałości mieszczą ob. Muzeum Św. Anny)

Na południowym cyplu miasta wzniesiono katedrę. Pierwszą tak wielką świątynię z cegły na wybrzeżu Morza Bałtyckiego. Typowym jest, że w tej twierdzy mieszczarstwa kościół parafialny zajął miejsce centralne i najwyższej położone, a katedra znalazła się na samym krańcu miasta. W peryferyjnej lokalizacji świątyni można dopatrywać się pewnej analogii z Wenecją: tam bazylika św. Marka, szczególnie wyeksponowana w krajobrazie miasta i z największą starannością wyeksponowana, przylegała do siedziby władz Republiki, a katedrę usytuowano na wysuniętej daleko na wschód wyspie.

Układ miasta szczególnie podkreślać miał funkcję tego ośrodka i jego portowo-handlową rolę jaką odgrywał w średniowieczu. Liczne miasta przejęły lubeckie prawa miejskie, a w sieci ulic stosowały "grzebieniowy" układ dróg, prowadzących do portu. Układ grzebieniowy był charakterystyczny dla miast z portami rzecznyymi, rozwijał się prostopadle między głównym szlakiem drogowym, biegnącym wzdłuż nadbrzeża ładunkowego oraz nadbrzeżem rzeki.

Struktura przestrzenna i plan Lubeki stanowią przykład dojrzałej koncepcji pełnego średniowiecza, uwzględniającej zarówno zadanie funkcjonalne i stosunki społeczne, jak i szczególne cechy środowiska przyrodniczego, w jakich obliczu stanęli budowniczy miasta.

Celina Łozowska

oprac. na podstawie:

-W. Ostrowski, *Wprowadzenie do historii budowy miast. Ludzie i przyroda*, Warszawa 1996.